

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано вибір теми та її актуальність, визначено предмет та об'єкт дослідження, методологічну основу, дослідницьку мету та завдання, сформульовано наукову новизну та особистий внесок дисертанта в розробку теми, практичне значення дисертації.

Перший розділ дисертації “Історіографія, джерелознавча основа та методологія дослідження” характеризує етапи наукової розробки теми та джерельну базу, що висвітлює громадсько-політичну діяльність та державницькі ідеї В.Н. Каразіна.

У першому підрозділі **“Ступінь наукової розробки проблеми”** відзначається: першим ґрунтовним дослідженням, у якому зроблено аналіз політичного світогляду В.Н. Каразіна, була робота Г.П. Данилевського “Василь Назарович Каразін (1773-1842)”.

В 60-80-х роках XIX ст. особа В.Н. Каразіна почала викликати значний інтерес у публіцистів як предтеча слов'янофілів. Проте вже в 90-х роках XIX ст. в літературі остаточно утвердилася думка, що роль і значення вченого лежать у площині освітянської діяльності.

Історик російських суспільних рухів О.М. Пипін надрукував у відомому петербурзькому журналі “Вестник Европы” статтю під промовистою назвою “Панславизм у минулому і сьогоденні”. В цьому зв'язку О.М. Пипін запровадив до наукового обігу доповідні записки та проекти В.Н. Каразіна, в яких він розглядав питання слов'янської єдності.

Значним внеском в аналіз життєвого шляху В.Н. Каразіна була робота Я. Абрамова “В.Н. Каразін: засновник Харківського університету. Його життя і суспільна діяльність”.

Громадсько-освітня діяльність В.Н. Каразіна дістала своє відображення в працях Д.І. Багалія. Він зробив спробу класифікації праць В.Н. Каразіна, проте не піддав їх науковому аналізу. У роботах Н. Тихого здійснювався аналіз громадсько-політичної діяльності В.Н. Каразіна. Дослідник підкреслював непослідовність суспільно-політичних поглядів В.Н. Каразіна.

Таким чином, історіографія кінця XIX – початку XX ст. виявила значну зацікавленість особою В.Н. Каразіна.

За радянських часів, починаючи з кінця 20-х років XX ст., усі суспільно-політичні дослідження в країні було поставлено в жорсткі рамки марксистсько-ленінської методології. Природно, що дослідження творчості В.Н. Каразіна вважалося “неактуальним” і не проводилося.

В кінці 40-х років XX ст. радянська історіографія не зазнала принципових змін ні в методології досліджень, ні в концептуальних підходах. Та в цей період з'явилися прояви певного інтересу до висвітлення постаті В.Н. Каразіна як громадського діяча. Це було пов'язано з початком ви-

вчення його дослідів у галузі природничих наук.

Прагнучи популяризувати діяльність В.Н. Каразіна, науковці вимушені були вдаватися до замовчування його монархічного світогляду або до акцентування уваги на тих аспектах його біографії, які не йшли врозріз з офіційною ідеологією.

Показові в цьому зв'язку роботи А.Т. Слюсарського, який змушений був надати монархісту і прихильнику кріпацтва В.Н. Каразіну статусу ліберального просвітника. Ця теза стала офіційною в радянській історіографії і була підхоплена багатьма послідовниками. А.Т. Слюсарський приділив значну увагу суспільно-політичним поглядам В.Н. Каразіна. Але говорити про них об'єктивно, з наукових позицій, він не мав змоги.

В.Н. Каразіну в 50-70-ті роки ХХ ст. був присвячений ряд статей в енциклопедичних виданнях. Пріоритет у них надавався його науково-дослідній винахідницькій діяльності.

У радянській історіографії окремі сюжети громадсько-політичної діяльності В.Н. Каразіна були висвітлені в зв'язку з діяльністю інших значних політичних діячів доби. Так, у 1966 р. з'явилася монографія Д.С. Бабкіна, присвячена відомому революціонеру-демократу О.М. Радищеву. В ній автор торкнувся проблематики відносин О.М. Радищева і В.Н. Каразіна.

Аналіз соціально-економічних поглядів В.Н. Каразіна був проведений В. Козловським. Проблематика суспільно-політичних поглядів В.Н. Каразіна розглядалася в праці І.С. Достян. У роботі дослідник ретельно аналізує каразінський найбільш радикальний проект "Царство словен", робить наголос на трансформації його суспільно-політичних поглядів від ліберальних до консервативних. З цих же позицій розглядав та характеризував суспільно-політичний світогляд В.Н. Каразіна і О.В. Предтеченський.

Таким чином, радянська історіографія, відаючи належне В.Н. Каразіну як засновнику Харківського університету та популяризатору науково-технічних знань, не вважала його автором провідних державницьких реформ, які б впливали на формування внутрішньої та зовнішньої політики Російської імперії.

Інша ситуація склалася в історіографії діаспори. Ю. Лавріненко, розглядаючи проблему культурно-громадської та освітньої діяльності В.Н. Каразіна, зовсім необгрунтовано вважає його головним "натхненником і рушієм" ліберальних реформ у Росії та національно свідомим українським патріотом. Українська історіографія 90-х років ХХ ст., на відміну від діаспорної, не прийняла тези про В.Н. Каразіна як представника українського відродження.

І. Лисяк-Рудницький у роботі "Каразін і початки українського національного відродження" підійшов до питання українства В.Н. Каразіна більш обережно, відводячи йому місце "предтечі", "піонера" українського відродження.

Сучасний період дослідження громадсько-політичної діяльності та державницьких ідей розпочався з часів проголошення незалежності України. Розробці теми присвячено дослідження А.В. Хрідочкіна “Суспільно-політичні погляди В.Н. Каразіна”. В ньому дослідник переконливо доводить, що світогляд В.Н. Каразіна був консервативним.

Значний внесок у дослідження життєвого шляху, громадсько-освітнянської діяльності В.Н. Каразіна внесли науковці Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. Заслугує на увагу дослідження С.М. Куделка “Д.І. Багалій як біограф В.Н. Каразіна”. Проблеми родоводу родини Каразіних висвітлені в працях Н.М. Березюк.

У цілому слід констатувати: наукова розробка аналізу суспільно-політичних поглядів В.Н. Каразіна характеризується різним ступенем вивчення. Праці більшості дослідників включають, як правило, лише фрагментарний і епізодичний огляд проблеми. Спеціального узагальнюючого дослідження про громадсько-політичну діяльність та державницькі ідеї В.Н. Каразіна досі не зроблено.

У другому підрозділі “**Джерельна база дослідження та теоретико-методологічні основи проблеми**” для більш ретельного і детальнішого дослідження громадсько-політичної діяльності В.Н. Каразіна в дисертації залучено різні групи опублікованих і архівних джерел.

Найголовнішу групу складають статті та проекти В.Н. Каразіна, спогади сучасників про його діяльність та державницькі проекти видатних діячів першої третини XIX ст.

Для характеристики громадсько-політичної діяльності та державницьких ідей В.Н. Каразіна використані джерела можна розділити на наступні групи: публіцистичні праці, які являють собою міркування з найбільш злободенних, з його точки зору, суспільно-політичних питань; особисте листування, яке дозволяє визначити коло знайомих В.Н. Каразіна, що впливало на формування та еволюцію його суспільно-політичних переконань; послання В.Н. Каразіна до Петербурга, які були його реакцією на діяльність державного апарату і окремі виступи деяких суспільних діячів, погляди яких відзначалися радикальністю щодо існуючих державних інститутів; матеріали й організації роботи Філотехнічного товариства і Товариства добрих поміщиків; слідчі матеріали; наукові статті, публікації мемуарного характеру.

Архівні джерела складаються з матеріалів Державного архіву Харківської області, Державного архіву Миколаївської області, фондів Миколаївського краєзнавчого музею, відділу рукописів Національної бібліотеки С.-Петербургу.

Таким чином, багатий і різноманітний комплекс джерел та їх комплексний аналіз дає можливість охарактеризувати громадсько-політичну діяльність та державницькі ідеї В.Н. Каразіна в контексті історичної доби і су-

часних йому суспільно-політичних перетворень.

Теоретико-методологічні засади дослідження базувались, перш за все, на таких загальновідомих принципах науки, як історизм, об'єктивність, системність, плюралізм, багатофакторність.

Застосовуючи методи синхронного, комплексного, історико-порівняльного, формально-логічного, проблемно-хронологічного аналізу, метод контент-аналізу документів, дисертант зробив спробу дослідити та узагальнити громадсько-політичну діяльність В.Н. Каразіна, його державницькі ідеї.

У другому розділі **“Процес формування державницьких позицій і політичного світогляду В.Н. Каразіна”** розкриваються об'єктивні і суб'єктивні чинники, що вплинули на формування суспільно-політичних поглядів В.Н. Каразіна і визначили поле його громадсько-політичної діяльності.

Перший підрозділ **“Аналіз діяльності В.Н. Каразіна в контексті соціально-економічного та політичного розвитку Російської імперії кінця XVIII – першої половини XIX ст.”** містить характеристику громадсько-політичної діяльності В.Н. Каразіна в період царювання Катерини II, Павла I, Олександра I та Миколи I. Ця діяльність була пов'язана із С.-Петербургом і Слобожанщиною, що було обумовлено внутрішньополітичними процесами інкорпорації місцевої верхівки до середовища російського сановного дворянства.

Українсько-греко-балканські предки В.Н. Каразіна стрімко інтегрували в соціокультурне середовище Російської імперії. Тому саме російський ракурс свідомості визначав його український патріотизм. Це дало змогу В.Н. Каразіну стати для Слобожанщини не лише засновником Харківського університету, а й активним діячем з поширення науково-дослідних знань.

Підкреслюється, що В.Н. Каразін чітко ототожнював свою діяльність зі справою зміцнення самодержавної влади. В той же час ця влада вимагала модернізації. Трансформовані на російський ґрунт західноєвропейські просвітницькі ідеї XVIII ст. викликали ряд суперечностей у суспільно-політичному і соціально-економічному розвитку Російської імперії. Це був один із чинників, що обумовив характер діяльності В.Н. Каразіна, так само позначеної рядом протиріч. Вони дістали виявлення не лише в каразінських проектах, а й у самому його послужному списку: це і перебування на високих посадах у столиці, і арешти з підозрою на бунт, і взяття під варту, і сільськогосподарські досліді, і прагнення піднесення економіки країни.

Розгляд та аналіз фактів біографії В.Н. Каразіна приводить до висновку, що піком його суспільно-політичної діяльності став початок правління Олександра I. Але поступово намітився розрив довірливих відносин між імператором і В.Н. Каразіним. Це було викликано як занадто своєрідни-

ми порадами останнього в галузі зовнішньої політики і торгівлі, так і деякими особливостями його характеру, які призводили до ряду конфліктних ситуацій.

Доба, в яку жив В.Н. Каразін, характеризується впливом західноєвропейських ідей XVIII ст. та їх трансформацією на російському ґрунті. Ця трансформація дістала втілення в проблемах модернізації самодержавства, удосконаленні державного апарату.

Разом з тим у процесі формування суспільно-політичного світогляду В.Н. Каразіна були й певні протиріччя. Вони були обумовлені суперечностями соціально-економічного і суспільно-політичного розвитку Росії кінця XVIII – початку XIX ст.

Другий підрозділ **“Формування політичної позиції В.Н. Каразіна під впливом суспільно-політичних рухів Російської імперії кінця XVIII – першої чверті XIX ст.”** розглядає процес становлення суспільно-політичного світогляду В.Н. Каразіна. Щоб охарактеризувати громадсько-політичну діяльність та державницькі ідеї В.Н. Каразіна, необхідно розглянути, яким чином суспільно-політичні рухи впливали на формування його політичного світогляду.

Перш за все відзначається вплив родинного виховання на формування почуття відповідальності, вірності вітчизні та монархії. В той же час В.Н. Каразін, зростаючи на українському ґрунті, усвідомлював свій зв'язок зі Слобожанщиною і до кінця своїх днів залишався патріотом свого краю.

Формування політичної позиції В.Н. Каразіна відбувалося під впливом діяльності Негласного комітету при Олександрі І. Політична думка, що ґрунтувалася на засадах Просвітництва, дістала в цей період можливість з форм, категорій та доктрин перетворитися на функціональний політичний процес. У даний період В.Н. Каразін сподівався на прогресивні політичні перетворення, що чекали Росію після приходу до влади Олександра І.

Згодом суспільно-політичні погляди В.Н. Каразіна оформилися під впливом державницьких проектів видатних діячів першої чверті XIX ст., таких як А. Чарторийський, С.М. Мордвинов, М.П. Рум'янцев, М.М. Сперанський.

В.Н. Каразін не був представником політичної еліти, але він зберіг зацікавленість політичними питаннями. Вона виявлялася у надсиланні листів російським імператорам, урядовим чиновникам, у яких він неодноразово торкався тем державного управління, відгукувався на найважливіші, з його точки зору, події внутрішньої і зовнішньої політики.

Відповідаючи на питання, які суб'єктивні та об'єктивні чинники вплинули на процес формування суспільно-політичних поглядів В.Н. Каразіна, можна стверджувати, що в рамках фактологічних критеріїв це, перш за все, – ідеї Великої французької революції кінця XVIII ст., яка кинула виклик традиційним формам суспільно-політичного устрою. Зі зміною парадигми суспільної свідомості Російської імперії на початку 20-х років XIX

ст. значний вплив на світоглядні позиції В.Н. Каразіна мали консервативні теорії, пов'язані з виправданням абсолютизму, та пристосування його до нових суспільно-політичних умов.

Дослідження показує: формування державницьких позицій і політичного світогляду В.Н. Каразіна відбувалося на основі певних закономірностей.

По-перше, з приходом на престол нового монарха звучали заяви щодо перебудови системи державного управління. Якщо відбувалися зміни у цьому напрямку, то лише під тиском певних політичних сил і прогресивних державних діячів.

По-друге, кожен час ставив перед суспільством важливі державотворчі проблеми, рішення яких залежало від позицій державних діячів.

По-третє, об'єктивний розвиток державницьких процесів впливав на суспільну свідомість, а вона, в свою чергу, тим чи іншим способом діяла на процес державного будівництва і суспільно-політичного розвитку країни.

По-четверте, на державницькі теорії України та Росії мали певний вплив теоретичні концепції західноєвропейських вчених та мислителів.

По-п'яте, оточення монархів намагалося створити різні проекти державного будівництва, не враховуючи специфіку місцевого управління.

По-шосте, російський суспільно-політичний рух був надмірно заідеологізований, і українські політичні державні діячі намагалися внести реальні проекти реформування суспільства і держави.

У **третьому розділі “Громадсько-політична та освітянська діяльність В.Н. Каразіна”** поданий аналіз громадсько-політичної та організаційно-освітянської діяльності В.Н. Каразіна, яка об'єктивно сприяла поступальному розвитку країни. Виявлена його роль у соціально-політичних процесах першої половини XIX ст.

Перший підрозділ **“Внесок В.Н. Каразіна у формування державної системи вищої та народної освіти”** присвячений проблемі реформування освіти в Російській імперії та з'ясуванню особистого внеску В.Н. Каразіна у заснування та налагодження роботи Харківського університету.

У дисертації зазначається, що основні проблеми, до яких звертався В.Н. Каразін у своїх реформаторських листах до імператора Олександра I, стосувалися питань про шляхи подальшого розвитку Російської імперії. Дослідження показало, що важливою складовою державницьких поглядів В.Н. Каразіна було його концептуальне обґрунтування необхідності широкого впровадження освіти.

За ініціативою та за активною участю В.Н. Каразіна в Росії була створена чітка розгалужена система чотириступеневої освіти. Вона складалася з однокласних парафіяльних сільських шкіл, де навчали читання, письма й Закону Божого. В них навчалися найнижчі верстви населення. Слідом за однокласною йшла двокласна повітова школа для купців міста, а все завершувала чотирикласна гімназія, в якій вчилися переважно дворяни.

Завершували систему освіти університети. За університетами виникли близькі їм за програмами навчання ліцеї: Царськосільський, Демидовський в Ярославлі, князя Безбородька в Ніжині, Рішельєвський в Одесі.

Проаналізований матеріал дав змогу не тільки висвітлити діяльність В.Н. Каразіна на посаді голови Управління шкіл при новоствореному Міністерстві народної освіти, а й репрезентувати його як основного виконавця та ініціатора організаційно-наукової і методико-педагогічної роботи в Комісії шкіл. З-під його пера вийшов “План народного виховання”, який став основним підґрунтям його освітянських проєктів: “Накреслення статуту про суспільне виховання”, “Загальний план гімназії”. На основі каразінських пропозицій у 1803 р. було укладено загальноімперські “Попередні правила народної освіти”.

Однією зі значних науково-методичних робіт В.Н. Каразіна на ниві освіти була розробка проєкту “Накреслення університетського статуту”.

Суттєвим моментом у дослідженні стало виявлення місця і ролі В.Н. Каразіна у заснуванні Харківського університету.

В дисертації розглянуто передумови виникнення ідеї про заснування університету на Слобожанщині і переконливо доведено: вибір міста Харкова, як і пропозиція про збір коштів дворянством на заснування університету, належав В.Н. Каразіну. Головною перевагою у виборі розташування університету в Харківській губернії та відносно швидкого просування справ його відкриття була нова неординарна думка, що цей заклад існуватиме на кошти, зібрані дворянством, і не потребуватиме державних асигнувань.

У дисертації підкреслено, що заснування Харківського університету стало найбільш повним та яскравим втіленням суспільно-політичних уявлень В.Н. Каразіна. Йому належить ініціатива створення бібліотеки при Харківському університеті.

Проаналізувавши освітянську діяльність В.Н. Каразіна, автор дійшов висновку: цей напрямок був пріоритетним у його громадсько-політичній діяльності.

У другому підрозділі **“Робота В.Н. Каразіна з поширення серед української громадськості науково-просвітницьких знань на території України”** висвітлено діяльність В.Н. Каразіна з популяризації наукових знань серед широких верств населення і проаналізовано значення його науково-дослідної роботи.

В дисертації розглянуто діяльність В.Н. Каразіна з удосконалення власного господарства в маєтку Кручик. В.Н. Каразін створив власну систему управління з такими атрибутами, як сільська дума та школа.

Велике значення мала науково-дослідна діяльність В.Н. Каразіна. Вона зводилася до поширення нових сільськогосподарських технологій серед селянства; популяризації наукових знань західноєвропейської думки та останніх науково-дослідних доробок Російської імперії серед поміщиків

Слобожанщини; участі у створенні і роботі Філотехнічного товариства; безпосередньої науково-дослідної роботи.

Своєю науковою та громадською діяльністю В.Н. Каразін об'єктивно сприяв генезису капіталістичних відносин на Україні.

У четвертому розділі **“Державницькі ідеї В.Н. Каразіна”** проаналізовано становлення й розвиток політичних ідей В.Н. Каразіна, пов'язаних з реформуванням окремих засад державного устрою Російської імперії першої чверті XIX ст.

Перший підрозділ **“Реформаторські ідеї щодо посилення ефективності державного управління Російської імперії”** розкриває і аналізує зміст численних проектів, доповідних записок і листів В.Н. Каразіна, в яких відбилися його державницькі ідеї.

При розгляді проблеми наголошувалося: державницькі погляди В.Н. Каразіна не були самостійною системою поглядів, і тому їх аналіз та оцінка подані в контексті суспільно-політичної думки першої половини XIX ст.

Єдиною можливою формою державного правління для В.Н. Каразіна виступала монархія. Зі справедливою діяльністю монарха він пов'язував свої сподівання на поліпшення суспільного устрою в майбутньому. Надаючи особі імператора сакралізованої сутності, В.Н. Каразін у той же час висуває проблему створення при правителі представницького органу “з благородного стану” – “Державної думи” з функціями дорадчого органу при монарху. Каразінський проект мав своєю метою піднесення авторитету правителя в очах підданих і підсилення елементу легітимності одноосібного правління.

В дисертації спростовується думка про В.Н. Каразіна як автора ліберальних проектів обмеження самодержавства, в тому числі і конституцією. Єдина стаття “Ідея 1803 або 1804-го року” про можливість для держав південних слов'ян введення загального виборчого права і “Охоронного сенату” з усією повнотою влади не є визначальною.

Розглянутий та проаналізований рукописний спадок В.Н. Каразіна не свідчить про наявність спроб генерувати цю ідею.

Вивчений та проаналізований матеріал доповідних записок, листів та проектів В.Н. Каразіна, що містять державницькі ідеї, дозволяє розбити їх за декількома напрямками.

Перший – це погляди В.Н. Каразіна на державницьку будову Російської імперії. При цьому основною засадою його політичних поглядів була проблема пристосування консервативних принципів до існуючих реалій і традицій Російської імперії.

Другий напрямок – концепція державного управління, що ґрунтувалася на елітній теорії влади. Її змістом були різні версії функціоналізму, структуризму й солідаризму.

Третій напрямок доробку В.Н. Каразіна такий: основою державницьких проєктів стали питання освіти та духовної культури. Наведені в попередніх розділах матеріали свідчать про впровадження В.Н. Каразіном освіти безпосередньо в життя.

У другому підрозділі **“Зовнішньоекономічна доктрина та концепція міжнародних відносин В.Н. Каразіна”** аналізуються питання зовнішньої політики і зовнішньої торгівлі, які дістали висвітлення на сторінках каразінського друкованого спадку.

В питаннях зовнішньої політики В.Н. Каразін був мало обізнаний, до нього доходила лише та інформація, що з’являлася в газетах або в списках ходила по руках освіченої публіки. Великий вплив на формування його поглядів мав князь А. Чарторийський.

В.Н. Каразін виступив з проєктом про створення великої Південнослов’янської держави, що об’єднувала б усі землі, населені етнічними сербами і які перебували під владою Туреччини та Австрії. Така держава, на думку В.Н. Каразіна, буде служити точкою опори Росії на Балканах.

Це дало підставу дослідникам 70-х років XIX ст. назвати його предтечею слов’янофілів.

У дисертаційному дослідженні ставиться питання про суперечливість поглядів В.Н. Каразіна на зовнішньополітичну і зовнішньоекономічну проблему.

Відстоюючи ідею розширення кордонів Російської імперії або створення великого слов’янського царства на Балканах, В.Н. Каразін не припускався думки про небажання неросійських народів жити за імперськими вказівками Росії. Ідея Царства словен була цілком утопічною і могла бути втілена наразі тільки в світоглядних проєктах.

Про неординарність поглядів В.Н. Каразіна в площині міжнародних відносин свідчить і праця “Омега. Про невтручання у справи Європи”. В даній роботі відбулася остаточна трансформація західно налаштованого державного діяча в громадянина слов’янофільського забарвлення. Основна ідея твору зводилась до вимог повної ізоляції Росії та невтручання у справи інших держав.

Не менш суперечливим був каразінський проєкт автономного розвитку російської торгівлі. Заперечення зовнішньоекономічних зв’язків свідчило про нерозуміння В.Н. Каразіном основних законів розвитку господарської моделі суспільства. Хлібний експорт був однією з основних галузей поміщицького господарства на хлібний ринок Центральної Європи. Його обмеження негативно впливали на прибутки маєтного дворянства.

Таким чином, інтересам поміщиків-землевласників не відводилося місце у зовнішньополітичних і зовнішньоекономічних проєктах В.Н. Каразіна. В них пролунали перші, ще недостатньо чітко сформульовані, вимоги вітчизняної буржуазії.

В результаті дослідження теми, присвяченої вивченню та аналізу громадсько-політичної діяльності та державницьким ідеям В.Н. Каразіна, можна зробити наступні **висновки**:

1. Джерельна база дисертації складається з друкованих джерел та архівного матеріалу. Комплексно проаналізовані листи, доповідні записки, проекти, публіцистичні твори В.Н. Каразіна дають підстави широкомащтабно висвітлити його погляди щодо державницьких засад розвитку країни в першій третині XIX ст.

Історіографія проблеми свідчить: про такий аспект діяльності В.Н. Каразіна, як державницький, не було створено спеціальних досліджень. Проте аналіз літератури показав, що окремі аспекти розроблялися.

Дисертантка, застосовуючи методи комплексного, статистичного, історико-порівняльного, формально-логічного, хронологічного аналізу, контент-аналізу та метод історичної альтернативи, зробила спробу дослідити й узагальнити саме громадсько-політичну діяльність В.Н. Каразіна, його державницькі ідеї.

2. Доба, в яку проходило життя та діяльність В.Н. Каразіна, припадає на правління чотирьох імператорських осіб: Катерини II, Павла I, Олександра I та Миколи I. Але найбільш плідними в житті В.Н. Каразіна були часи правління Олександра I. Саме в цей період, пов'язаний з реформаторською діяльністю російського уряду, розкрилися організаторські та державницькі таланти В.Н. Каразіна. Початок XIX ст. став вершиною його державницької урядової кар'єри. В.Н. Каразін був частиною своєї доби, його дії та світогляд були цією добою обумовлені та визначені.

Василь Назарович Каразін належав до української родової еліти, яка в характеризований період прагнула інтегрувати в російське дворянське середовище.

Формування державницьких позицій і політичного світогляду В.Н. Каразіна відбувалося під впливом, з одного боку, консервативної свідомості дворянського середовища першої чверті XIX ст., з іншого – просвітницьких західноєвропейських ідей, а також гуманістичної філософії Г.С. Сковороди. Полярність впливів обумовила суперечливий характер світоглядних позицій В.Н. Каразіна з деяких гострих політичних проблем сучасної йому доби.

Аналіз вивчених джерел дає підстави автору дисертації зробити висновок, що світогляд В.Н. Каразіна в основному визначався як державницько-консервативний.

3. Вивчений матеріал дав змогу висвітлити зміст та особливості громадсько-політичної та науково-просвітницької діяльності В.Н. Каразіна. Він зробив значний внесок у формування державної системи вищої та народної освіти. Дисертаційне дослідження репрезентує його як основного ініціатора та організатора наукової і методико-педагогічної роботи в Комі-

сії шкіл і в Головному управлінні шкіл.

Плідна праця на освітянській ниві стала вершиною його урядової кар'єри. Безумовною заслугою В.Н. Каразіна є заснування Харківського університету. В громадсько-політичній діяльності В.Н. Каразіна пріоритетним напрямком була освітянська діяльність.

4. Вивчені та проаналізовані державницькі ідеї В.Н. Каразіна дають змогу розбити їх за певними напрямками: пристосування консервативних принципів до існуючих реалій і традицій Російської імперії; послідовне відстоювання монархічної форми правління; концептуальне обґрунтування необхідності впровадження освіти.

Всі його державницькі ідеї були створені на таких засадах: монархічна форма правління, дворянські привілеї та система кріпацтва.

5. У питаннях зовнішньоекономічної політики В.Н. Каразін виявляв дуже своєрідні погляди, які характеризуються полярністю суджень. І хоча в публіцистичній спадщині В.Н. Каразіна звернення до зовнішньоекономічної проблематики мало епізодичний характер, все ж таки воно свідчило про початок певних тенденцій у тодішньому суспільстві. В надрах феодално-кріпосницької системи починають розвиватися вітчизняна промисловість і підприємництво, зацікавлені в протекціоністському захисті з боку держави.

В.Н. Каразін першим на урядовому рівні виступив за створення єдиної великої слов'янської держави. Вона повинна бути створеною за ініціативою Росії на землях, де проживали етнічні серби і які перебували під владою Туреччини. Політичний устрій цієї держави вбачався В.Н. Каразіну у вигляді конституційної монархії.

Хоча виступи В.Н. Каразіна з питань зовнішньої політики не носили системного характеру, висунуті ним тези згодом були підхоплені й розвинуті публіцистикою слов'янофільського спрямування.

6. В.Н. Каразін займав помітне місце в суспільно-політичному процесі Російської імперії першої половини XIX ст. Він відомий як український вчений, винахідник, засновник Харківського університету і його почесний член, столичний державний чиновник, що передчасно покинув службу, талановитий публіцист.

Отже, В.Н. Каразін був однією з визначних постатей суспільно-політичного процесу Російської імперії першої третини XIX ст.

На основі проведеного наукового дослідження автор сформулював пропозиції та рекомендації щодо використання отриманих результатів, мета яких – підготовка наукових праць та навчальних посібників з історії політичної думки та історії України; впровадження теми “Державницькі ідеї В.Н. Каразіна” в курс історії політичної думки України; використання матеріалу дисертації під час проведення науково-практичних конференцій; здійснення заходів, спрямованих на вдосконалення системи освіти та

патріотичного виховання молоді.

Основні положення й результати дисертаційного дослідження викладені в таких публікаціях:

1. Ніколаєнко Н.О. Василь Назарович Каразін – видатний громадсько-політичний діяч, просвітитель. Рекомендовано Міністерством освіти і науки України як навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. – Миколаїв; Одеса: ТОВ ВіД, 2004. – 110 с.
2. Ніколаєнко Н.О. Громадсько-політична діяльність В.Н. Каразіна // Наукові праці. Т. 12. Політичні науки. – Миколаїв: Вид-во МФ НаУКМА, 2001. – С. 90-92.
3. Ніколаєнко Н.О. В.Н. Каразін в контексті соціально-економічного та політичного розвитку Російської імперії кінця XVIII – поч. XIX ст. // Наукові праці. Т. 25. Політичні науки. – Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2002. – С. 89-95.
4. Ніколаєнко Н.О. Політичні програми В.Н. Каразіна // Наукові праці. Т. 23. Політичні науки. – Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2002. – С. 51-55.
5. Ніколаєнко Н.О. Державницькі концепції В.Н. Каразіна // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – Вип. 5. – Київ; Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2004. – С. 56-62.
6. Ніколаєнко Н.О. Громадсько-освітня діяльність В.Н. Каразіна // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – Вип. 6. – Київ; Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2004. – С. 56-63.
7. Ніколаєнко Н.О. Ліберально-патріотичні погляди В.Н. Каразіна щодо перетворення Російської імперії у першій пол. XIX ст. // Проблеми історії та сучасного стану науки Української держави: Збірник наукових праць. – Т. 1. – Миколаїв; Одеса: ТОВ ВіД, 2002. – С. 185-191.
8. Ніколаєнко Н.О. Зовнішньополітичні аспекти громадської діяльності В.Н. Каразіна // Матеріали IV краєзнавчої конференції “Історія. Етнографія. Культура. Нові дослідження”. – Миколаїв: Атол, 2002. – С. 197-201.
9. Ніколаєнко Н.О. Питання зовнішньої політики на сторінках доповідних записок В.Н. Каразіна // Наукові дослідження в контексті історичних проблем: Збірник наукових праць. – Т. 1. – Миколаїв; Одеса: ТОВ ВіД, 2003. – С. 230-237.
10. Ніколаєнко Н.О. Збережемо пам'ять про великого просвітника В.Н. Каразіна // Греки Харківщини: Зб. іст.-біогр. ст. – Харків: Майдан, 2003. – С. 100-102.
11. Ніколаєнко Н.О. Науково-дослідницька діяльність В.Н. Каразіна // Політика: історія та сучасність: Зб. наук. праць. – Вип. 2. – Миколаїв; Одеса: ТОВ ВіД, 2004. – С. 249-254.